

Annona Nova

2010

A Kerényi Károly Szakkollégium évkönyve

Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar

Kerényi Károly Szakkollégium

Pécs, 2011

Köszönjük a tanulmányokat lektoráló oktatók és kutatók lelkiismeretes munkáját:

Bertók Rózsa
Böhm Gábor
Guld Ádám
Kleiber Judit
Mándi Nikoletta
Medve Anna
Platthy István
Rosner Krisztina
Szabó Ádám

A kötet megjelenését támogatta:

PTE EHÖK

Pécsi Bölcsész

Oktatási Közalapítvány OKA-I-059

ISSN: 2061-4926

Felelős kiadó: Bagi Zsolt
Felelős szerkesztő: Vörös Dóra
Borítóterv: Vörös Zoltán, Glied Viktor
Borítófotó: Bihari Szilvia Anna

© A szerzők, 2011
© A szerkesztők, 2011
Minden jog fenntartva.

Tartalom

Dr. Jankovics László

Előszó

7

Theoria – Megismerés és tudás

Mátyási Róbert

„Minket csak úgy elfog a természet” –

Cselekvési normák, indokok, és vágyak viszonyáról

11

Zárdai István Zoltán

Analitikus cselekvésfilozófia, avagy mit tudhatunk meg cselekvéseinkről a nyelv által?

19

Praxis – Társadalom és művészet

Danilezsk Rita

A magyarul hallható film

31

Galambos Attila

Európa, mint dezertáló társadalom

43

Kornai Lilla

Beszédakadályozottak anyanyelvi nevelése integrált oktatásban

53

Lengyel Ibolya

Az orosz társadalom képe Fonvizin komédiáiban

69

Orbán Ida

Drogfüggés és felépülés családdinamikai megközelítése –

A másodfokú változás jelentősége

83

Szabó Ernő

Magánegyesületek temetkezési hozzájárulása Pannoniában

97

Szigeti Eszter

A homoszexualitás médiareprezentációja –

Összehasonlító mikroelemzés: index.hu vs. Company

113

Takács Bálint

Hová tűnnek a gyerekrajzok? –

A kifejezőkészség és a grafikus tevékenység motivációjának alakulása a fejlődés és az iskolai elvárások tükrében 129

Hermeneia – Értelmezés és megértés

Balassa Zsófia

Önreflexivitás a színházban – Párhuzamosság, játék 145

Komjáthy Zsuzsanna

A Kegyetlenség Színházának karcolatai 163

Márjánovics Diána

„Milyen faluba tévedhettem? Hát van itt valami kastély?” –

Franz Kafka A kastély című regénytöredékének hermetikussága 177

Tóth Viktória

Kréta kör történetek –

A nézői magatartás megváltozása Schilling Árpád rendezéseiben 195

Vörös Dóra

Az önéletrajzi dráma fogalma felé –

Arthur Miller A bűnbeesés után című drámáján keresztül 207

„Milyen faluba tévedhettem? Hát van itt valami kastély?”

Franz Kafka *A kastély* című regénytöredékének hermetikussága

KÉSZÍTETTE: MARJÁNOVICS DIÁNA

Franz Kafka a világirodalom egyik legkutatottabb szerzője – élete és munkássága egyaránt kivívta az irodalmárok, teológusok, filozófusok „elemző buzgalmát”, „talányfejtő szenvedélyét”.¹ A személyéhez, műveihez köthető tetemes szekunder irodalom zavarbaejtő sokféleséget mutat: „a »nem szakmabeli« olvasót, aki némi segítséget várna a germanisztikától saját Kafka-olvasatához, időközben valósággal maga alá temeti a kereken 11.000 szakértői »vélemény«, amelyek (...) kölcsönösen kétségbe vonják egymás kompetenciáját”.² A Kafka-mű tehát az öt más-más kulcsokkal nyitogató, egymással versengő értelmezések számára termékeny táptalajként szolgálhatott; a recepció formálódásával ugyanakkor egyre hangsúlyozottabbá vált a szövegek azon lényegi tulajdonsága, miszerint „minden egyértelmű értelemtulajdonítással szemben ellenállónak”³, hermetikusként bizonyulnak. A műveket az értelmezési nehézségek felől vizsgáló olvasat (így jelen írás is) kiindulópontját (ti. az értelmezhetőség problémáját) tartja a Kafka-szöveg (és mint azt majd később látni fogjuk, minden Kafka-szöveg) leglényegének, mely újra és újra értelemképzésre ösztönöz, s így hívja elő az egyéni és paradigmákba illeszkedő olvasatok különböző fajtáit.

Ezen dolgozat tehát – a Kafka-recepció tendenciáinak, egyes állomáseinak felvázolását, írásai alapvető sajátosságának bemutatását követően – arra vállalkozik, hogy az egyik töredékben maradt Kafka-regény, *A kastély* egyes szöveghelyeinek, motívumainak kiemelésével, vizsgálatával rámutasson: melyek s milyenek ezek a „hermetikusként” nevezett, „többféleképpen

¹ Györfy Miklós, „Kafka: Az átváltozás” in uő., *Polgárok és művészek - Metszet a XX. századi német prózából*, Budapest, Tankönyvkiadó, 1990, 35. o.

² Theo Elm 1977-es (!) írását idézi Michael Müller, „Előszó” in uő. (szerk.), *Interpretációk: Franz Kafka regények és elbeszélések*, Budapest, Lava Kiadó, 2006, 7. o.

³ Uo.

kitölthető üres hely[ek]⁴, amelyek az interpretációk sokféleségét biztosítják; miben ragadható meg a kafkai mű jellegzetes világa, amely a profeszszionális irodalmár, a laikus olvasó, sőt, Kafka hősei számára is értelmezési „kihívásként” szolgál, s ezzel „szakadatlan értelmezési próbálkozásokat provokál”⁵.

A KAFKA-RECEPCIÓ RÖVID VÁZLATA

Walter Benjamin Kafkáról írott esszéjében úgy fogalmaz: az egyetlen módja, hogy kapcsolódjunk ahhoz, amit eddig mondtak az íróról az, hogy megmutatjuk, „hogyan nem szabad Kafkát értelmezni”⁶. A benjaminí mód-szer mentén (abból kiindulva vagy tőle függetlenül) egyre gyarapodtak hát az újabb, egymást hol támogató, ám feltevéseikben jórészt gyökeresen különböző interpretációk. A folyamat napjainkban megfigyelhető ellenpontját jelzi az a szokás, hogy az irodalomtudósok egy-egy új, Kafka-szöveggel foglalkozó (és azon egy, addig még nem tárgyalt szempontot bemutató) interpretációt apológiával vezetnek be. Teszik ezt azért, mert mára szinte megszámlálhatatlan biztosnak vélt elemzést és mellettük számos olyan elméletet említhetünk, amely sikerrel értelmezte az író műveit. A Brodtól induló, Adornon keresztül egészen Derridáig ívelő recepcióból kiválasztani, hogy mely(ek) a relevánsnak tartott olvasat(ok), az olvasó fejtörést okozó, izgalmas feladata maradt. Az irodalomteoretikusok (illetve a filozófusok, a teológusok) azzal, hogy lefordították a műveket „az éppen divatos dialektusok egyikére”⁷, saját módszertanukat próbálhatták ki, elméletüket mutathatták meg azokon. Kafka prózája épp ezeknek az – egymástól javarészt eltérő, szempontjaikban és módszereikben összeegyeztethetetlen – olvasatoknak köszönhetően foglal el sajátos helyet az irodalomban; s a Kafka-recepció éppen emiatt bír kiemelkedő jelentőséggel az irodalomtudományban, hiszen annak alakulását, huszadik századi állomásainak jól kitapintható tendenciáját viseli magán. Míg az egyes iskolák csak bizonyos, preferált, rendszerükbe jól beilleszthető szerzőket hívtak segítségül elméletük bemutatására,

⁴ GYÖRFFY Miklós, „Az idegen bűne és bűnhődése - Josef K.” in uő., *Polgárok és művészek - Metszet a XX. századi német prózából*, Budapest, Tankönyvkiadó, 1990, 75. o.

⁵ Ritchie ROBERTSON, „A per” in Michael MÜLLER (szerk.), *Interpretációk: Franz Kafka regények és elbeszélések*, Budapest, Lava Kiadó, 2006, 87. o.

⁶ Walter BENJAMIN, „Franz Kafkáról” in uő., „A szirének hallgatása”: *Válogatott írások*, Budapest, Osiris Kiadó, 2001, 141. o.

⁷ Friedrich BEISSNER - idézi Michael MÜLLER: „Előszó” in uő. (szerk.), *Interpretációk: Franz Kafka regények és elbeszélések*, Budapest, Lava Kiadó, 2006, 8. o.

a Kafka-mű olyan matériának bizonyult, amely szinte valamennyi áramlat számára eredményekkel szolgálhatott. A karkai próza - Joós Katalin szavai szerint - így lehet ma „megbízható indikátora az irodalomtudomány szemléleti alakulásának, tendenciaváltásainak”.⁸ Vázoljuk hát fel e folyamat egymást követő (s persze párhuzamosan is működő; nem éles, de egyértelműen meghúzható határokkal rendelkező) állomásait.⁹

Kafka életében és halálát követően nem sokkal publikált művei (utóbbiak a még általa kijavított, s így saját akaratából kiadott írások, nevezetesen *Az éhezőművész* című kötet négy elbeszélése) „mintegy kétszázötven könyvoldalni írás[t]”¹⁰ tartalmaznak, a teljes életműnek alig tíz százalékát teszik ki. A kortársak felfigyeltek a csekély mennyiségű nyilvánosságra hozott rövidprózára, az író munkásságát tehát már életében is figyelemmel kísérték. Főleg irodalmár barátai, ismeretségi köréből származó szerzők tettek említést Karkáról: kritikákat írtak, cikkeket jelentettek meg műveiről a nagy prágai napilapokban, jelentősebb folyóiratokban; s rajtuk kívül Bécsben, Berlinben, Münchenben, sőt, már Magyarországon is „számon tartották olyan írók például, mint Sternheim, Rilke, Musil vagy éppen Márai Sándor”.¹¹

A nagy Kafka-recepció azonban csak az író halála után, 1924-től vette kezdetét igazán a Max Brodtól származó teológiai olvasatokkal. A műveket a zsidó-keresztény hagyomány felől értelmező – s a művek esztétikai szempontjait ezzel gyakran háttérbe szorító, azokat „vallásos üzenetükre redukál[ó]”¹² – Brod a későbbi kutatásra erős befolyást gyakorló értelmezési hagyományt teremtett meg. Számos irodalmár követte, akik – az általa létre hívott teológiai értelmezés paradigmáján belül maradván – vallásos értelmet tulajdonítottak a műveknek. Ezen szakirodalmak közé tartoznak a keresztény vonásokat hangsúlyozó megközelítések, s azok a kabbalista hagyomány felől közelítő, nagyrészt judaista szerzőktől származó Kafka-olvasatok is, amely az írások „megoldásának” kulcsát Kafka zsidó származásában vélik felfedezni.

⁸ Joós Katalin, *Kafka marxista módra*, Literatura, 2007/3, 251. o.

⁹ A következőkben nagyrészt Ludwig Dietz felosztása szerint haladok: Ludwig DIETZ, *Franz Kafka*, Stuttgart, J.B. Metzlersche Verlagsbuchhandlung, 1990.

¹⁰ GYÖRFFY Miklós, „A monologizáló Kafka: Kafka naplójának és leveleinek magyar válogatása elé” in uő., *Polgárok és művészek - Metszet a XX. századi német prózából*, Budapest, Tankönyvkiadó, 1990, 7. o.

¹¹ Uo. 8. o.

¹² Ritchie ROBERTSON, „A per” in Michael MÜLLER (szerk.), *Interpretációk: Franz Kafka regények és elbeszélések*, Budapest, Lava Kiadó, 2006, 73.o.

A teológiai interpretációkat követően alakult ki az író filozófiai, főként egzisztencialista filozófiai recepciója: ezen értelmezési módok kiindulópontjában olyan filozófusok álltak, mint Nietzsche, Schopenhauer, az író által olvasott és kedvelt Kierkegaard, Heidegger, valamint Sartre s a Kafkáról esszét is publikáló Camus.¹³ Az egzisztencialista értelmezések közé sorolhatjuk Németh Andor Párizsban, francia nyelven megjelent (magyarra napjainkig le nem fordított) *Kafka ou le mystère juif* (Kafka avagy a zsidó rejtelny) című könyvét is.

A pszichológizáló, pszichoanalitikus szekunder irodalom is jelentős helyet kapott a recepcióban. Főként angolszász, illetve német irodalomtudományos munkák dolgozták fel Kafka írásait ebből a szempontból. Györffy Miklós szerint ezek az elemzések „előszóval hivatkoztak Kafka személyes frusztrációira, kiváltképp apa-komplexusára s az apa személye és világa ellen való (...) lázadás[ra]”.¹⁴

A szocialista-realista, marxista olvasatok megint csak újabb megközelítési módokat szolgáltatottak a recepció számára, s így tovább szélesítették a szakirodalom spektrumát. A marxista irodalomelmélet a Kafka-jelenséghez (ideológiai szempontból kényes entitás lévén) óvatosan viszonyult: míg „a negyvenes-ötvenes években Európa- és Amerika-szerte kezdetét vette a Kafka-legenda kialakulása”, a szocialista országokban (s így hazánkban) „még szó sem lehetett Kafkáról”.¹⁵ Az író munkásságának, személyének kanonizálása csak az '50-es évektől, elbeszéléseinek, regényeinek magyarországi publikálása is csak 1957-től indulhatott meg. Az életmű integrálásának problémáiból kialakult, majd '63-ban, a nemzetközi liblicei konferenciával tetőzött az ún. Kafka-vita. A vitát tartalmazó és kommentáló írások szolgáltatották az újabb Kafka-olvasatokat, melyek kezdetben főként a hasznosság szempontját helyezték előtérbe, majd – az irodalmi kánon fokozatos átalakításával – „a Kafka-olvasásban egyre nagyobb szerepet kap a művek esztétikai értékelése, szemben az ideológiáival”.¹⁶ Ennek végpontjaként a '70-es években immár olyan „érdemi, szakmai kérdések felé”¹⁷ fordulnak

¹³ Albert CAMUS, „Remény és abszurdum Franz Kafka életművében” in Gyergyai Albert (szerk.), *Ima az Akropoliszon*, Budapest, Európa Könyvkiadó, 1977.

¹⁴ GYÖRFFY Miklós, „Kafka: Az átváltozás” in uő., *Polgárok és művészek - Metszet a XX. századi német prózából*, Budapest, Tankönyvkiadó, 1990, 36. o.

¹⁵ GYÖRFFY Miklós, *Kafka és Magyarország*, Alföld, 2008/8, <http://www.alfoldfolyoirat.hu/?q=node/137>

¹⁶ Joós Katalin, *Kafka marxista módra*, Literatura, 2007/3, 279. o.

¹⁷ GYÖRFFY Miklós, *Kafka és Magyarország*, Alföld, 2008/8, <http://www.alfoldfolyoirat.hu/?q=node/137>

az értelmezők, mint például a „szövegközlési dilemma”¹⁸ vagy Kafka más írókkal való összevetése. A marxista irodalomelmélet tehát – idővel ugyan, de – sikerrel értelmezte, tette magáévá a karkai prózát.

Az eddig tárgyalt olvasatok közös vonása, hogy az író életrajzi adatait – mint már azt a teológiai és pszichoanalitikus recepciónál jeleztem – gyakran hívják elő elméletük támogatására azzal a feltevessel, hogy „Kafka élete és írásai különlegesen szoros egységet alkotnak, (...) tehát az egyes életszakaszok feltárásán keresztül a művekhez is közelebb”¹⁹ juthatnak. A magánszféra feltérképezése és a releváns életrajzi adatok felhasználása számos esetben eredményezett érdekes, értékes megfontolásokat, miközben megke­rülhetetlen elemévé vált a recepciónak. Az élettörténet bemutatását azonban nem egyszer úgy végezte el az éppen aktuális – kiváltképp a marxista és a pszichoanalitikus – elmélet, hogy egyes, a bizonyítás szempontjából fontos életrajzi elemeket kiemelt, netán túlhangsúlyozott, másokat felületesen említett vagy egyszerűen kihagyott, tehát „az előre adott elemek felhasználásával, válogatásával és megfelelő elrendezésével konstruált”²⁰ egy új történetet.

Az ehhez hasonló „narratíva”, újraírási stratégia sokkal intenzívebben, jellegzetesebben él a művek értelmezési módszerében, melyre maguk a szövegek adhatnak okot: sajátosságuk, hogy hermetikusságukkal és értelmezési kihívásaikkal mintha úgy volnának „megalkotva, hogy mindenkor beál­líthatók a bizonyítás összefüggéseibe”.²¹ A karkai mű jellegzetessége ugyanakkor abban is áll, hogy ezen hermetikus magját nem fejtí (nem fejtethi) fel teljesen egyetlen értelmezés sem. A ’70-es évek elejétől – átlépve az eddigi elemzési hagyomány elvárásait – a kutatás a művek mélységeinek kiak­názhatalanságát hangsúlyozza, s „az értelmezést mint olyat tematizálja”.²² A szóban forgó, hermeneutikai problémákra koncentráló elemzések szerint „a Kafka-szövegek ugyanúgy, mint bármely más írás, csak éppen szokatlanul nagy mértékben, nem nyújtanak rögzített, az olvasó által passzívan befogadható értelmet, hanem meghatározatlanságokból és üresen maradt he-

¹⁸ Uo.

¹⁹ Michael MÜLLER, „Előszó” in uő. (szerk.), *Interpretációk: Franz Kafka regények és elbeszélések*, Budapest, Lava Kiadó, 2006, 8. o.

²⁰ Joós Katalin, *Kafka marxista módra*, Literatura, 2007/3, 279. o.

²¹ Walter BENJAMIN, „Franz Kafkáról” in uő., „A szirének hallgatása”: *Válogatott írások*, Budapest, Osiris Kiadó, 2001, 142. o.

²² Ritchie ROBERTSON, „A per” in Michael MÜLLER (szerk.), *Interpretációk: Franz Kafka regények és elbeszélések*, Budapest, Lava Kiadó, 2006, 81. o.

lyekből állnak”²³ A művek hermetikus zártságuk és hermeneutikai nyitottságuk miatt végtelen lehetőséget rejtenek magukban az értelemalkotás számára, így képviselhetik az eoi *nyitott mű* – mely „mindig valami más látnivalót ígér”²⁴, „megújul és egyre mélyebb műélvezetre ingerel”²⁵ – egyik iskolapéldáját.

AZ ÉRTELMEZÉS NEHÉZSÉGEI

A feltevés megerősítésére – miszerint a műveknek alapvető sajátossága, hogy nem nyújtanak rögzített értelmet – Kafka azon írásai szolgálhatnak, melyek saját munkáira reflektálnak. Kevés ilyen tartalmaz a Kafka-korpusz, melyek közül *Az ítéletről* szóló „interpretációkban” található meg a szempontunkból fontos szöveghelyeket. Kafka írói munkásságának egyik legjobban sikerült darabját vélte felfedezni e műben, s így a hozzá kapcsolódó reflexiókban adhatta meg az általa sikerültnek vélt „irodalmi szöveg lényegi kritériumát”²⁶: a végső értelemalkotás lehetetlenségét. Felice Bauernek egyik levelében így ír az elbeszélésről: „találsz az »Ítéletben« valamiféle értelmet, úgy értem, valamiféle egyenes, összefüggő, követhető értelemet? Én nem, és megmagyarázni sem tudok benne semmit. De van azért a dologban valami furcsa”; majd később határozottan kijelenti: „Az »Ítélet« nem megmagyarázható”²⁷. Kafka a világ egyértelmű, bizonyossággal rendelkező nyelvi leírásához eleve szkeptikusan viszonyul: „a tényleges érzelem és a hasonlító leírás között tátongó szakadékot”²⁸ feltételez, s úgy véli, „képtelenek vagyunk a dolgokat a nekik kijáró néven nevezni”²⁹. Ezt jól szemléltetheti az az életrajzi anekdota is, mely szerint *Az átváltozás* című elbeszélés 1915-ös kiadásakor Kafka tiltakozott a főhős címlapon történő megjelenítése, lerajzolása ellen. Nem az értelmezéseknek, jelentés-artikulálásoknak feleslegességéről vagy hiábavalóságáról van itt szó, hanem az egy, változhatatlan értelem lehetetlenségéről s az eoi értelembe vett, „végtelen számú lehetséges olvasat felé nyitott”³⁰ mű lehetőségeiről; amit Kafka így fo-

²³ Uo.

²⁴ Umberto Eco, *Nyitott mű*, Budapest, Európa Könyvkiadó, 1998, 98. o.

²⁵ Uo. 136. o.

²⁶ Richard T. GRAY, „Az ítélet” in Michael MÜLLER (szerk.), *Interpretációk: Franz Kafka regények és elbeszélések*, Budapest, Lava Kiadó, 2006, 12. o.

²⁷ Franz KAFKA – idézi Richard T. Gray uo.

²⁸ Karlheinz FINGERHUT, „Az átváltozás” in Michael MÜLLER (szerk.), *Interpretációk: Franz Kafka regények és elbeszélések*, Budapest, Lava Kiadó, 2006, 46. o.

²⁹ Uo.

³⁰ Umberto Eco, *Nyitott mű*, Budapest, Európa Könyvkiadó, 1998, 103. o.

galmaz meg: „egy történet belső igazsága soha nem állapítható meg általánosságban, hanem újra meg újra minden egyes olvasónak vagy hallgatónak magának kell azt megerősítenie vagy tagadnia.”³¹

Az értelmezési kihívásokat rejtő aforisztikus, parabolisztikus jelleg a szerzői szándékból publikált szövegekre s a „tűzhaláltól” megmentett alkotásokra (elbeszélésekre, regénytöredékekre) bizonyosan érvényes. Ám – Györfly Miklós megfigyeléseit előhívva³² – megállapítható: nemcsak ezen írások, hanem minden Kafka-szöveg (így a naplók és levelezések is) rendelkezik egyfajta „hozzáférhetetlen maggal”: „szinte veleszületett az a hangneme, amelyen műveit és nem csak azokat, hanem a töredékeket is és mindennemű feljegyzését megírta. (...) gyakran zavarba ejti az olvasót a nehezen követhető, túlbonyolított vagy éppen ellenkezőleg: feltörhetetlenné tömörített okfejtés, példalózás”³³ Kafka tehát „mindig és mindenütt tökéletesen tud kafkául”³⁴: naplói, levelei, különös állattörténetei, parabolái, regényei, azaz az összes, keze alatt íródott sor „egész életművön végigvonuló stílári egységet”³⁵ mutat. Ezen írások egy közös vonásban érnek össze: a Kafka-szöveg gyújtópontjában álló többértelmű elemek biztosította felfejtetheletlenségben.

A KASTÉLY

Vegyük hát górcső alá ezeket a „katalizátorként funkcionáló” helyeket – a további vizsgálódásom tárgyát képező regénytöredékben – *A kastély*ban. A mű a szerző leginkább interpretált írásai közé tartozik; nem véletlen ez, hiszen a recepció számára ezen szöveg is rendkívül sokféleképpen felhasználhatónak bizonyult. Az értelmezések sora az – 1925-ben, Kafka halála utána egy évvel publikált – első kiadás Max Brodtól származó utószavával kezdődött. Ebben Brod a saját, műhöz intézett kérdésére – ”mit jelent a »kastély«, a maga különös aktaival, hivatalnokainak kifürkészhetetlen hierarchiájával, szeszélyeivel, furfangjaival (...)” – még a „»kegyelem«, (...) a Kabbala ér-

³¹ Franz KAFKA - idézi Karlheinz FINGERHUT, „Az átváltozás” in Michael MÜLLER (szerk.), *Interpretációk: Franz Kafka regények és elbeszélések*, Budapest, Lava Kiadó, 2006, 31. o.

³² GYÖRFFY Miklós, „A monologizáló Kafka: Kafka naplóinak és leveleinek magyar válogatása elé” in uő., *Polgárok és művészek - Metszet a XX. századi német prózából*, Budapest, Tankönyvkiadó, 1990.

³³ Uo. 11. o.

³⁴ Uo.

³⁵ Uo.

telmében vett istenség³⁶ választ adja. A kérdés azonban ezzel nem tűnt megválaszoltnak, s újra és újra aktuálissá vált. A szövegben nem csupán a kastély mibenléte mellé tehető kérdőjel: már a főszereplő K.-nak s *A kastély* többi szereplőjének neve, alakja is értelmezési kihívásokkal szolgál.

Klamm nevének például több jelentése van (Klamm: szűk, szurdok; klammern: hozzákapcsol, összekapcsol; anklammern: odakapcsol; visszahatója: fogódzkodik, kapaszkodik; cseh jelentése pedig illúzió, csalódás³⁷). Ebben a többrétűségben villan össze Klamm neve változékony alakjával. A regény azon szereplője ő, akinek személyéről nem tud senki semmi biztosat, külsejének milyensége, sőt, létezése is³⁸ állandó polémia tárgyát képezi; mint ahogyan az Olga következő, Klammról szóló elbeszéléséből ki is derül: „egyébként azonban változékony (...) Egészen másként fest, amikor a faluba érkezik, s megint egészen másként, amikor eltávozik; más, mielőtt sört iszik, és más utána; más ébren és más alva, más egyedül és más beszélgetés közben, s ami ezek után érthető: teljességgel más fönt a kastélyban”³⁹. Klamm változatos megjelenítésének – a lány elmondása szerint – nem valami rejtélyes metamorfózis, különös átváltozás az oka, hanem az a megfigyelők nézőpontjának különbözőségéből, az egymástól eltérő leírásokból ered: „abból a pillanatnyi hangulatból, a fölindulásnak abból a fokából, a reménynek és kétségbeesésnek abból a számtalan változatából származnak, amely a nézőt, aki ráadásul csak futólag láthatja Klammot, alkalomadtán eltölti”⁴⁰. A Klamm-alak pontos identitásának hiánya, egyöntetű módon meg nem határozható lénye és nevének többértelműsége a kimondhatatlanság tabujában, egyfajta megnevezhetetlenségben, kifejezhetetlenségben látszik kicsúcsosodni: „Csak egyre kérem.” - mondja a kocsmárosné K.-nak – „Ne használja Klamm nevét. Nevezze úgy, hogy Ő, vagy bánom is én, hogyan, csak ne a néven”⁴¹. Olga a Klammhoz kötődő poliszémiát a regény összes, kastélyhoz tartozó hivatalnokára, a kastély egész hatóságára kiterjeszti. Szerin-

³⁶ Max BROD - idézi Michael MÜLLER: „A kastély” in. Uő. (szerk.), *Interpretációk: Franz Kafka regények és elbeszélések*, Budapest, Lava Kiadó, 2006, 170. o.

³⁷ Fried István „A XX. századi Tantaloszok regénye: Franz Kafka: A kastély” in uő., *Tíz híres regény*, Budapest, Gondolat kiadó, 1989, 167.o.

³⁸ „Talán (!) Klamm nem is létezik, csak az álmokban; hatalma talán (!) illúzió” írja Fried uo. 166.o.

³⁹ Franz KAFKA, „A kastély” in Uő., *A per / A kastély*, Budapest, Európa Könyvkiadó, 1984, 433.o.

⁴⁰ Uo.

⁴¹ Fried kiemelése *A kastélyból* in FRIED István, „A XX. századi Tantaloszok regénye: Franz Kafka: A kastély” in uő., *Tíz híres regény*, Budapest, Gondolat kiadó, 1989, 162.o.

te „mindennek, ami »föntről« jön, több jelentése van”.⁴² Michael Müller kiemelése jól összefoglalja Olga ezen véleményét: „[Barnabásnak] már régen kapnia kellett volna (...) szolgálati öltönyt, már meg is ígérték neki, de az efajta dolgokban a kastélyban nagyon nehézkesek, s ami a legrosszabb, hogy az ember sosem tudja, mit jelent ez a huzavona; jelentheti azt, hogy (...), jelentheti azt, hogy (...), végül azonban jelentheti azt is, hogy (...). Pontosabbat erről nem lehet tudni, csak hosszú idő múlva”.⁴³

A *kastélyban* olyan – a hagyományos interpretatív tevékenységet kizökentő – szöveghellyel is találkozunk, ahol a regény alakja nem csak a róla készült leírások különbözősége folytán megy át változásokon, hanem a személy valódi metamorfózisára kerül sor. K. egyik segéde, Jeremiás furcsa szerzet. A másik segéd (Artúr) és Jeremiás külsejét tekintve alig lehet különbséget tenni köztük („mindkettő középtermetű volt, mindkettő karcsú, mindkettő feszes ruhában, arcban is nagyon hasonlítottak egymásra”⁴⁴), cselekedeteik és viselkedésük is minden esetben megegyezik. Azonban egy alkalommal, mikor K. Jeremiással találkozik, nem ismeri meg őt: „Ki vagy te tulajdonképpen? – mondta K. hirtelen, mert mintha nem a segéd lett volna. Öregebbnek, fáradtabbnak, ráncosabbnak tetszett (...) Nem ismeresz meg? – kérdezte - Jeremiás vagyok, a régi segéded. – (...) De egészen más a képed. – Mert egyedül vagyok – mondta Jeremiás – Ha egyedül vagyok, odavan a vidám fiataltság is”.⁴⁵ Pár fejezettel később K. újra megerősíti iménti tapasztalatát: „Jeremiás, ha jobban megnézem, egy nem túl egészséges, öregedő fickó.”⁴⁶ A segédekről első megjelenésüktől kezdve furcsa kép alakulhat ki bennünk. A földméréshez nem értenek, szemtelen, hóborosan infantilis viselkedésükkel állandóan terhére vannak K.-nak. Külsejükben is van valami furcsa („undorító ez az ellentét szinte jogászhoz illő, felnőtt arcuk meg gyerekesen bolondos viselkedésük közt”⁴⁷), magatartásuk bizarr, már-már állathoz hasonlatos: evéskor például Frida és K. lábánál ülnek, egy helyütt pedig a következőképpen ír róluk Kafka: „Még soha nem mostátok ki a vackaitokat – mondta K., nem haragosan, hanem inkább bizonyos jóindulattal. Azok észrevették, kemény szájuk nyomban szétnyílt,

⁴² Michael MÜLLER, „A kastély” in uő. (szerk.), *Interpretációk: Franz Kafka regények és elbeszélések*, Budapest, Lava Kiadó, 2006, 181.o.

⁴³ A *kastélyból* idéz uo.

⁴⁴ Franz KAFKA, „A kastély” in Uő., *A per / A kastély*, Budapest, Európa Könyvkiadó, 1984, 237.o

⁴⁵ Uo. 497.o.

⁴⁶ Uo. 516.o.

⁴⁷ Uo. 389.o.

kiivillant szép, erős, állati foguk, hangtalanul nevettek”.⁴⁸ Az animális vonásokkal rendelkező lényeknek, a különböző állatfajok hibridjeinek, tehát „a pontosan meg nem határozott fajtájú állati lényeknek Kafka egész prózájában fontos a szerepe”.⁴⁹ Ilyen lény ODRADEK és a *Keresztződés* félig macska félig báránya, a *Jelentés az Akadémiának* majomembere, az *Egy kutya kutatásaiban* szereplő „légikutya” és *Az átváltozás* bogara is. A kastély segédeinek esetében Walter Benjamin megfigyeléséhez kapcsolható jelenséggel találkozunk. Benjamin így ír: „hosszan olvashatjuk Kafka állattörténeteit, észre sem vesszük közben, hogy nem emberről van szó (...), ha névre bukkanunk, akkor riadtan pillantunk föl”.⁵⁰ Esetünkben emberi lényekről kapunk olyan meghökkentő képi benyomásokat, különös leírásokat, melyek a kezdetben róluk alkotott képet állandóan felülírják az olvasóban.

„K. HŐS VAGY SZÉLHÁMOS?”⁵¹ – A FŐSZEREPLŐ ALAKJA

K., a főszereplő – a Györfly által jellemzett Josef K.-hoz hasonlóan – „névtelen, arc nélküli figura”, „üres forma, amelyet a regény (...) parabolikus sokértelműséggel tölt meg”.⁵² Vidékről jött, idegen ember, Mann vom Lande ő, ahogyan azt segédeinek egy helyütt maga is kifejti: „én itt idegen vagyok, és ha a régi segédeim vagytok, akkor idegenek vagytok ti is. Nekünk három idegennek, össze kell tartanunk”.⁵³ A falu közvéleménye s annak „szócsöve”, a kocsmárosné is kívülállónak tartja K.-t: „Nem való a kastélyból, nem való a faluból, egyszerűen semmi. De sajnos, mégis valami: idegen, olyasvalaki, aki fölöslegesen és mindenütt útban van, aki miatt folyton vesződsége van az embernek”.⁵⁴ A senkihez és sehová sem tartozó idegen, a „Jedermann” és a gyermektelen agglegény „prototípusa”⁵⁵ a karkai hősöknek. Györfly *Az idegen bűne és bűnhődése* című tanulmányában gyűjtötte össze a karkai prózában az utóbbi kategóriába sorolható szereplőit: „agg-

⁴⁸ Franz KAFKA, „A kastély” in Uő., *A per / A kastély*, Budapest, Európa Könyvkiadó, 1984, 338.o.

⁴⁹ GYÖRFFY Miklós, „Kafka: Az átváltozás” in uő., *Polgárok és művészek - Metszet a XX. századi német prózából*, Budapest, Tankönyvkiadó, 1990, 33.o.

⁵⁰ Walter BENJAMIN, „Franz Kafka. Halálának tizedik évfordulójára”, *Angelus Novus: Értekezések, kísérletek, bírálatok*, Budapest, Magyar Helikon, 1980, 795.o.

⁵¹ Richard SHEPPARD kötetének címe

⁵² GYÖRFFY Miklós, „Az idegen bűne és bűnhődése: Josef K.” in uő., *Polgárok és művészek - Metszet a XX. századi német prózából*, Budapest, Tankönyvkiadó, 1990, 48.o.

⁵³ Franz KAFKA, „A kastély” in Uő., *A per / A kastély*, Budapest, Európa Könyvkiadó, 1984, 244.o.

⁵⁴ Uo. 280.o.

⁵⁵ GYÖRFFY Miklós, „Az idegen bűne és bűnhődése: Josef K.” in uő., *Polgárok és művészek - Metszet a XX. századi német prózából*, Budapest, Tankönyvkiadó, 1990, 48.o.

legény Karl Rossman, az *Amerika*, igaz, még ifjú reményekre feljogosító főhőse, *A per* Josef K.-ja, *A kastély* K.-ja, *Az átváltozás* Gregor Samsája, *Az ítélet* Georg Bendemannja (...), a *Lakodalmi készülődés falun* Eduárd Rabanja. (...) *A Szemlélődés* című ciklus egyik rövidke kis darabkájának ez a címe: *Az agglegény balsorsa*, a hagyatékból előkerült novellák egyikéé: *Blumfeld, az öregedő agglegény*. A mellékalakok többsége is nőtlen és hajadon. Ha csak *A pert* nézzük: agglegény dr. Huld, az ügyvéd, Titorelli, a festő, Josef K., bácsikája, s hajadon Leni, Bürstner kisasszony, valamint Montag kisasszony”.⁵⁶ Az „Akárki” szereplő-típusok jellegzetes vonásaival K. rendelkezik is: már a neve is „éppen csak annyit mond, mint amit egy zsebkendőn vagy a kalap belső peremén találunk anélkül, hogy általa aztán hitelesen azonosíthatnánk az eltűnt személyt”⁵⁷, alakjáról nem szerünk biztos ismeretet, „nincs pontosan meghatározható identitása, sem származása”⁵⁸. Györfly megállapításának azonban a szöveg ellent látszik mondani. Amennyiben tüzetesebben olvassuk a regényt, feltűnik, hogy K. mégsem, legalábbis paradox módon sorolható be az agglegény-kategóriába: bár mint nőtlen ember kéri meg Klamm szeretőjének, Fridának a kezét, a lánykérés előtt, *A kastély* bizonyos, első olvasásra tán fel sem tűnő szöveghelyén már elhangzott, hogy nős. „Még nem ismerem a grófit – mondta K. – Azt mondják, a jó munkát jól megfizeti, igaz? Ha az ember ilyen messze elkóborol az asszonytól meg a családtól, legalább haza akar vinni valamit”⁵⁹ – hangzanak K. szavai. Nem csupán a főszereplő családi állapota, hanem foglalkozása (ti. földmérősege) és a faluban tartózkodásának célja mellé is kérdőjel tehető. Már a regény felütésében furcsa módon értesülünk K. – állítólagos – megbízatásáról, vidéken betöltendő állásáról. Megérkezése estéjén mintha nem is tudná, hol van pontosan („Milyen faluba tévedhettem? Hát van itt valami kastély?”⁶⁰), pár sorral lejjebb már határozottan kijelenti: „egyébként vegye tudomásul, én vagyok az a földmérő, akit a gróf hivatott ide”⁶¹. Viszont amint ezen állításának ellenőrzése végett felhívják a kastélyt, az a válasz

⁵⁶ GYÖRFFY Miklós, „Az idegen bűne és bűnhődése: Josef K.” in uő., *Polgárok és művészek - Metszet a XX. századi német prózából*, Budapest, Tankönyvkiadó, 1990, 48.o.

⁵⁷ WALTER BENJAMIN, „Franz Kafkáról” in uő., „*A szirének hallgatása*”: *Válogatott írások*, Budapest, Osiris Kiadó, 2001, 141.o.

⁵⁸ BRETTER György, „Az Idő A kastélyban, avagy adalék Kafkához, aki így jellemezte magát: 'Semmim se hiányzik, csak önmagam' ” in uő., *Vágyak, emberek, istenek: Tanulmányok, esszék*, Bukarest, Kriterion Könyvkiadó, 1970, 105.o.

⁵⁹ FRANZ KAFKA, „A kastély” in Uő., *A per / A kastély*, Budapest, Európa Könyvkiadó, 1984, 227.o.

⁶⁰ Uo. 224.o.

⁶¹ Uo. 224.o.

érkezik, hogy „nyoma sincs semmiféle földmérőnek”⁶². Pár perccel később érkezik az újabb telefon, melynek tartalmáról Schwarzer szavaiból értesülünk: „Szóval tévedés? (...) Maga a hivatalfőnök telefonált? Különös, különös. Hogy magyarázzam meg a földmérő úrnak? - K. fölfigyelt. Szóval a kastély kinevezte földmérőnek”⁶³. K. tehát ekkor szerzett tudomást megbízásáról, később, mint ahogyan azt ő állította.

K. múltjáról szóló ismereteink is hiányosak, a meglévők valódisága pedig kérdéses. Azt is csak sejthetjük, hogy milyen szándékkal, egyáltalán szándékosan jött-e a faluba (a regény elején úgy tűnik, csak odatévedt, máskor azonban így nyilatkozik: „Mi csálhatott volna erre a sivár vidékre, ha csak nem az a vágy, hogy itt maradjak?”⁶⁴). Az iskolaszolgai kinevezés után a narrátor tudatja velünk, hogy K. Schwarzer feltűnő és figyelemfelhívó fogadtatása nélkül szeretett volna érvényesülni a faluban: „Schwarzer ostoba módon már az első órában fölhívta a hatóság figyelmét K.-ra (...) Ki tudja, egy éjszakával később nem minden másként, nyugodtan, félig-meddig titokban történt volna-e; mindenesetre senki sem tudott volna róla semmit, senki sem gyanakodott volna rá, legalábbis nem vonakodott volna tőle, hogy egy szép napon, mint valamilyen vándorlegényt, a színük elé engedjék; láták volna, hogy használható és megbízható, ennek híre terjedt volna a szomszédságban, és valószínűleg hamarosan beállhatott volna valahová szolgának”⁶⁵. A kérdés, földmérő-e K., nyitva marad. Ugyan a töredékben maradt regény utolsó lapjain található párbeszéd – amely a kocsmárosné és K. között zajlik le – a kérdésre adható negatív választ látszik erősíteni („– Mi vagy tulajdonképpen? – Földmérő. – Mi az? – K. elmagyarázta; a kocsmárosné ásítózott közben. – Nem az igazat mondod. Miért nem mondod meg az igazat? – Te sem mondod meg”⁶⁶ – hangzik K. válasza), a dilemmán még mindig nem emelkedik felül. Michael Müller szerint „ha sikerül kritikai távolságot kialakítanunk K.-tól, fölismerjük, hogy mindig újabb és újabb szerepeket ölt – többek között a földmérőét”⁶⁷. Kafka ezt nem fedi fel olvasója előtt, sőt, tudatosan formálta K.-t ilyen „ambivalens alaknak”⁶⁸. Ezen (az értelmezés nyitottságának tudatos fenntartását erősítő) gondolat jól kapcsol

⁶² Uo. 226.o.

⁶³ Franz KAFKA, „A kastély” in Uő., *A per / A kastély*, Budapest, Európa Könyvkiadó, 1984, 227.o.

⁶⁴ Uo. 386.o.

⁶⁵ Uo. 419.o.

⁶⁶ Uo. 592.o.

⁶⁷ Michael MÜLLER, „A kastély” in uő. (szerk.), *Interpretációk: Franz Kafka regények és elbeszélések*, Budapest, Lava Kiadó, 2006, 178. o.

⁶⁸ Uo. 179.o.

ható az eddig vázolt írói attitűdhöz (ti. ahhoz, hogy Kafka „minden elképzelhető óvintézkedést meghoz szövegeinek értelmezése ellen”⁶⁹) és a vizsgált szöveg egyéb, tágan magyarázható momentumához.

A SZEREPLŐK INTERPRETATÍV ATTITŰDJE

Kafka elbeszéléseinek, regényeinek szereplői a történet során gyakran hirtelen kerülnek új, meglepő szituációkba. *A perben* és *Az átváltozásban* „valaki felébred, és egészen más állapotban találja magát, mint amikor elaludt”⁷⁰, továbbá az *Egy falusi orvosban* is „álmából verik fel a hőst, hogy olyan kihívásnak engedelmességen, amely életét végletesen kizökkenti.”⁷¹ A szereplő a történet során próbálja feldolgozni, értelmezni az új, nem várt, fordulatot hozó helyzetet. *A kastélyban* sincs ez másképp: újabb és újabb események, információk hatnak a szereplőkre, szakadatlan újrakontextualizálást vonva ezzel maguk után: „amivel [K.] a faluban találkozik, amit ott tapasztal, szüntelenül értelmezi (...), bizonyos módon mindenkit rögtön »osztályoz«, akivel közvetlenül vagy közvetett módon ismeretségbe kerül”⁷². Ezen interpretatív hozzáálláshoz értelmezendő kódként nem egy jól bevált szemiotikai rendszer járul, sokkal inkább a kétes jelek világa⁷³, így a félreértelmezés lehetősége hatja át az egész regényt. Ilyen többértelmű jel Frida gesztusa is, aki „fönről, az ablakból tétován intett egyet a kezével”, ám mozdulatáról „még azt sem lehet biztosan tudni, mi volt ez, tilalom vagy köszöntés”⁷⁴. K. számára más, vele érintkező szereplő ruhája szolgál kitüntetetten fontos jelként: a beteg nő „ruhájának »selymes fényt adott« a besütő holdvilág”⁷⁵, Barnabás viselete pedig „finoman és ünnepélyesen hatott, mint a selyem”⁷⁶, K. ezért éppen e két emberben véli megtalálni azt, aki kitűnik a többi falu-

⁶⁹ Walter BENJAMIN, „Franz Kafka. Halálának tizedik évfordulójára” in *Angelus Novus*, Budapest, Magyar Helikon, 1980, 798.o

⁷⁰ GyÖRFFY Miklós, „Kafka: Az átváltozás” in uő., *Polgárok és művészek - Metszet a XX. századi német prózából*, Budapest, Tankönyvkiadó, 1990, 36.o.

⁷¹ GyÖRFFY Miklós, „Az idegen bűne és bűnhődése: Josef K.” in uő., *Polgárok és művészek - Metszet a XX. századi német prózából*, Budapest, Tankönyvkiadó, 1990, 64. o.

⁷² Michael MÜLLER, „A kastély” in uő. (szerk.), *Interpretációk: Franz Kafka regények és elbeszélések*, Budapest, Láva Kiadó, 2006, 173.o.

⁷³ A szemiotika jelentőségét *A perben* Ritchie Robertson vizsgálta

⁷⁴ Franz KAFKA, „A kastély” in Uő., *A per / A kastély*, Budapest, Európa Könyvkiadó, 1984, 414.o.

⁷⁵ Michael MÜLLER, „A kastély” in uő. (szerk.), *Interpretációk: Franz Kafka regények és elbeszélések*, Budapest, Láva Kiadó, 2006, 176.o.

⁷⁶ Franz KAFKA, „A kastély” in Uő., *A per / A kastély*, Budapest, Európa Könyvkiadó, 1984, 248.o.

beli közül: a kastélyhoz tartozhat, s így el is vezetheti őt oda. K. „értelmezései [azonban] tévútra visznek: [Barnabás] nem a kastélyba vezeti őt (...), hanem szülei szegényes hajlékába”.⁷⁷ K. tehát – mint azt be is vallja – „hagyta, hogy megbűvölje Barnabás feszes, selyemfényű zekéje”.⁷⁸

A regényben megjelenő levelekhez köthető egy másik, egészen egyértelmű interpretatív tevékenység: a – szó szerinti – olvasás és félreolvasás. Az első levél értelmezésénél a főszereplőnek „megismételt olvasás, egyfajta close reading szükséges”⁷⁹ ahhoz, hogy kibontsa a benne foglalt üzenetet. A szoros olvasás végeztével K. azt állapítja meg, hogy a szöveg „nem egységes”⁸⁰, „ellentmondások vannak benne”.⁸¹ Később a levelek üzenetének értelmességét illetően még radikálisabb álláspontra helyezkedik: „a leveleket helyesen megítélni lehetetlen, mert értékük folyton változik, egyszerre számtalan megfontolásra adnak okot, s hogy melyiknél állapotodik meg az ember, az pusztán a véletlenül múlik, így tehát a vélemény is csak esetleges”.⁸² A történet végtelenül ironikus fordulata, mikor kiderül, hogy a levelek régiiek, nem személyesen K.-hoz szólnak („rég, értéktelen levelek, találmokra húzták ki őket egy halom ugyanilyen értéktelen levél közül”⁸³); tehát funkciójuktól, a közlés médiumának szerepétől megfosztattak, hiszen semmi információt nem közölnek.

A párbeszédok során elhangzott szavak tartalmát, az azok mögött húzódó valódi álláspontokat is állandó elemzés tárgyává teszik a szereplők. A regény korábbi részein elhangzott dialógusokat vissza-visszaidézik, értelmezik: Frida például részeire bontja K.-nak Jancsival folytatott párbeszédét, lehetséges tartalmát saját felfogásában tolmácsolja.⁸⁴ A szereplők tehát a hangzó nyelvet sem egyértelmű jelölőként, a jelentés letéteményeseként fogják fel.

⁷⁷ Michael MÜLLER, „A kastély” in uő. (szerk.), *Interpretációk: Franz Kafka regények és elbeszélések*, Budapest, Lava Kiadó, 2006, 77.o.

⁷⁸ Franz KAFKA, „A kastély” in Uő., *A per / A kastély*, Budapest, Európa Könyvkiadó, 1984, 259.o.

⁷⁹ Michael MÜLLER, „A kastély” in uő. (szerk.), *Interpretációk: Franz Kafka regények és elbeszélések*, Budapest, Lava Kiadó, 2006, 175.o.

⁸⁰ Uo.

⁸¹ Uo.

⁸² Franz KAFKA, „A kastély” in Uő., *A per / A kastély*, Budapest, Európa Könyvkiadó, 1984, 494.o.

⁸³ Uo. 442.o.

⁸⁴ Uo. 403.o

A KAFKAI SZÖVEG „ARKHIMÉDÉSZI PONTJA”⁸⁵

Végezetül térjünk ki arra, hogy az író parabolisztikus, enigmatikus szövegei hova (és oda mi módon) vezethetik el a befogadót. Kafka kitüntetetten fontos műfaja a parabola. Nemcsak aforizmáiban, állattörténeteiben, de elbeszéléseiben, hosszú prózáiban – így a regényekben – is megfigyelhetőek a parabolisztikus, már-már költői beszédmód sajátosságai. Arra, hogy az olvasó ezen szövegek olvasásával milyen értelemhez igyekszik eljutni, s – azal szemben – melyik az az „arkhimédészi pont”, amelyre az írások kifutnak, Theo Elm egyik, parabolákról szóló, ám esetünkben termékeny módon felhasználható írásából deríthetünk fényt. A szerző *A parabola mint „hermeneutikai műfaj”* címet viselő tanulmányában⁸⁶ a műfaj történetében – egyéb kortársával együtt – kitüntetett helyre sorolja Kafkát. Elm szerint ezek a parabolikus írások a transzparens, egyértelmű, az egyetlen helyes jelentést megcélzó parabolák hagyományában cezúra helyét jelölik: „az olvasót nem vagy nem csak pozitíve megfogható értelemhez vezetik el, hanem önmagához mint értelmezőhöz vezetik vissza”⁸⁷.

A bevett értelmezési, megértési minta alapján interpretálandó szövegek, a hagyományos, felvilágosodás kori parabolák „olvasásakor (...) a szöveg sehol sem gátol (...); az olvasó akadálytalanul közeledik a didaktikai célhoz, az általános észmaximához”⁸⁸. Ezen megértési mód alkalmazása predestinálja Kafka hermetikus szövegeit arra, hogy olvasója – értelmezési nehézségeket szolgáltató helyekbe ütközvén – az első fejezetben felvázolt interpretációk valamelyikét véli felfedezni az írások háttérében. Mivel Kafka parabolisztikus, homályos helyeket tartalmazó szövegei – így az általam vizsgált regénytöredék – egy pozitív, jól megragadható, élesen körvonalazható tárgy helyett „önmagát tematizálja”⁸⁹ (Elm modern parabolákról szóló megállapítását előhívva), megállapítható: „az olvasás és megértés folyamata csak akkor futhat le a befogadó meglegedésére, ha a szöveget saját hermeneutikai elvárásai ellenében olvassa, vagyis, ha maga az értelemelvárás, a célélvű gondolkodás ismerszik meg problematikus tárgyként,

⁸⁵ A kifejezést Ritchie Robertson használja. Ritchie ROBERTSON, „A per” in Michael MÜLLER (szerk.), *Interpretációk: Franz Kafka regények és elbeszélések*, Budapest, Lava Kiadó, 2006, 81.o

⁸⁶ Theo ELM, „A parabola mint »hermeneutikai« műfaj” in THOMKA Beáta (szerk.), *Narratívák 2. – történet és fikció*, Budapest, Kijárat Kiadó, 1998.

⁸⁷ Uo.

⁸⁸ Uo. 115.o.

⁸⁹ Uo. 117.o

nem pedig valamely vélemény vagy valamely gondolati tartalom”.⁹⁰ Ez az a jelenség (ti. az értelemelvárás, értelmezés mint problematikus tárgy), amelyet *A kastély* fenti bemutatásakor szem előtt tartottam, s amellyel minden Kafka-mű befogadásakor találkozhatunk.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Kafka 1984 Kafka, Franz: *A per / A kastély*, Budapest, Európa Könyvkiadó, 1984.
- Kafka Franz Kafka, *Az átváltozás: válogatott elbeszélések* in <http://www.mek.oszk.hu/00400/00416/html/index.htm>
- Kafka 2004 Franz Kafka, *Innen el*, Budapest, Cartaphilus, 2004.
- Kafka 1981 Franz Kafka, *Naplók, levelek: válogatás*, Budapest, Európa Könyvkiadó, 1981.
- Kafka 2005 Franz Kafka, *Nyolc október*, Budapest, Cartaphilus, 2005.
- Benjamin 2001 Walter BENJAMIN, „Franz Kafkáról” in uő., „*A szirének hallgatása*”: *Válogatott írások*, Budapest, Osiris Kiadó, 2001.
- Benjamin 1980 Walter BENJAMIN, „Franz Kafka. Halálának tizedik évfordulójára”, *Angelus Novus: Értekezések, kísérletek, bírálatok*, Budapest, Magyar Helikon, 1980.
- Benjamin 1980 Walter BENJAMIN, „Patyomkin: Franz Kafka” in uő., *Angelus Novus: Értekezések, kísérletek, bírálatok*, Budapest, Magyar Helikon, 1980.
- Bizám 1970 BIZÁM Lenke, „Kafka felfedezése és az abszolutizált allegóriafogalom” in uő., *Kritikai allegóriák Dickensről és Kafkáról*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1970.
- Bretter 1970 BRETTER György, „Az Idő A kastélyban, avagy adalék Kafkához, aki így jellemezte magát: ’Semmi se hiányzik, csak önmagam’ ” in uő., *Vágyak, emberek, istenek: Tanulmányok, esszék*, Bukarest, Kriterion Könyvkiadó, 1970.
- Camus 1977 Albert CAMUS, „Remény és abszurdum Franz Kafka életművében” in Gyergyai Albert (szerk.), *Ima az Akropoliszon*, Budapest, Európa Könyvkiadó, 1977.
- Deleuze-Guattari 2009 Gilles DELEUZE – Félix GUATTARI, *Kafka – A kisebbségi irodalomért*, Budapest, Qadmon Kiadó, 2009.
- Dietz 1990 Ludwig DIETZ, *Franz Kafka*, Stuttgart, J.B. Metzlersche Verlagsbuchhandlung, 1990.

⁹⁰ Uo. 116.o.

- Eco 1998 Umberto Eco, *Nyitott mű*, Budapest, Európa Könyvkiadó, 1998.
- Elm 1998 Theo ELM, „A parabola mint »hermeneutikai« műfaj” in Thomka Beáta (szerk.), *Narratívák 2. – történet és fikció*, Budapest, Kijárat Kiadó, 1998.
- Fried 1989 FRIED Isván, „A XX. századi Tantaloszok regénye: Franz Kafka: A kastély” in uő., *Tíz híres regény*, Budapest, Gondolat kiadó, 1989.
- Grözinger 1994 Kark Erich GRÖZINGER, *Kafka und die Kabbala – Das jüdische im Werk und Denken von Franz Kafka*, Frankfurt am Main, Fischer Taschenbuch Verlag, 1994.
- Györffy 1990 GYÖRFFY Miklós, „Kafka: Az átváltozás” in uő., *Polgárok és művészek - Metszet a XX. századi német prózából*, Budapest, Tankönyvkiadó, 1990.
- Györffy 1990 GYÖRFFY Miklós, „Az idegen bűne és bűnhődése - Josef K.” in uő., *Polgárok és művészek - Metszet a XX. századi német prózából*, Budapest, Tankönyvkiadó, 1990.
- Györffy 1990 GYÖRFFY Miklós, „A monologizáló Kafka: Kafka naplóinak és leveleinek magyar válogatása elé” in uő., *Polgárok és művészek - Metszet a XX. századi német prózából*, Budapest, Tankönyvkiadó, 1990.
- Györffy 2008 GYÖRFFY Miklós, *Kafka és Magyarország*, Alföld, 2008/8, <http://www.alfoldfolyoirat.hu/?q=node/137>
- Jagow-Jahraus 2008 Bettina von JAGOW - Oliver JAHRAUS, *Kafka-Handbuch: Leben - Werk – Wirkung*, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 2008.
- Janouch 2008 Gustav JANOUC, *Beszélgetések Kafkával*, Budapest, Kairosz Kiadó, 2008.
- Joós 2007 Joós Katalin, *Kafka marxista módra*, Literatura, 2007/3, 252-279.
- Kajtár 1996 KAJTÁR Mária, „Franz Kafka: A per” in Ambrus Éva (szerk.), *Huszonöt fontos német regény*, Budapest, Lord & Maecenas Könyvkiadó, 1996.
- Lukács 1969 LUKÁCS György, „Franz Kafka vagy Thomas Mann?” in *Világirodalom: válogatott világirodalmi tanulmányok*, Budapest, Gondolat, 1969.
- Müller 2006 Michael MÜLLER (szerk.), *Interpretációk: Franz Kafka regények és elbeszélések*, Budapest, Lava Kiadó, 2006.

- Pók 1981 Pók Lajos, *Kafka világa*, Budapest, Európa Könyvkiadó, 1981.
- Robert 1993 Marthe ROBERT, „Kafka *A kastély* c. regényének elemzése. Részlet a „L'ancien et le nouveau” c. könyvből” in Lőrincz Judit (szerk.), *Szó – művészet – társadalom*, Budapest, Múzsák Könyvkiadó, 1993.
- Starobinski Jean STAROBINSKI, „Franz Kafka. A tekintet képei” in uő., *Poppea fátyla*, Budapest, Kijárat Kiadó, 2007.
- Sükösd 1999 SÜKÖSD Mihály, *Franz Kafka – A Per*, Budapest, Akkord Kiadó, 1999.
- Szász 1985 SZÁSZ János, *A színhely és a tettes*, Bukarest, Kriterion Könyvkiadó, 1985.
- Széll 1970 SZÉLL Zsuzsa, *Válság és regény*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1970.
- Ungvári 2009 UNGVÁRI Tamás, „Franz Kafka – a lokalitásból az egyetemesbe” in uő., *Labirintusok – a szellemtörténet útjai a klasszikustól a modernig*, Budapest, Scolar Kiadó, 2009.
- Zatonszkij 1967 Dmitrij Vladimirovic ZATONSKIJ, *Franz Kafka és a modernizmus problémái*, Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1967.